

PSYCHOLOGY

Алмаші С.І.

Ціннісна орієнтація як основа формування професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів

Алмаші Світлана Іванівна, аспірантка, асистент кафедри психології Мукачівський державний університет, м. Мукачево, Україна

Анотація. Обґрунтовано сутність ціннісного ставлення до професійної діяльності. Розкрито поняття "ціннісна орієнтація". Розглянуті особливості впливу ціннісних орієнтацій на формування професійної компетентності майбутніх вчителів початкових класів. Розкрито структуру професійно-ціннісних орієнтацій студентів. У ставленні до професійної діяльності виокремлено такі цінності: цінності професії, що пов'язані із самовизначенням у професійній діяльності; цінності професії, що виникають на основі різних видів винагороди професійної діяльності з боку суспільства; цінності, що утворюються на базі різних рис тієї чи іншої професії; цінності вищого гатунку, що використовуються в суспільстві для регуляції ставлення до професії. Представлені методики для дослідження ціннісних орієнтацій студентів, а саме: методика М. Рокіча, яка базувалася на процедурі прямого ранжування списку цінностей та тест смисложиттєвих орієнтацій Д.О. Леонтєва (СЖО). Проаналізовані особливості трансформації ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки, на основі виборки студентів перших, третіх та п'ятих курсів педагогічного факультету. Зроблено висновок, що зміни в ціннісних орієнтаціях студентської молоді потребують перегляду та впровадження нових форм та методів роботи у вузі.

Ключові слова: професійна компетентність, цінності, ціннісні орієнтації, структура професійно-ціннісних орієнтацій студентів, процес формування ціннісних орієнтацій студентів

Вступ. Проблема вивчення цінностей та ціннісних орієнтацій молоді в сучасних умовах є актуальною, насамперед, у зв'язку із зростаючими вимогами до формування активної творчої особистості, здатної знайти своє місце у професійному житті, самовизначитися та реалізувати себе, а також у зв'язку з необхідністю розвитку духовного потенціалу молодого покоління, яке у діяльності відображає цінності суспільства. Тому дана проблема викликає інтерес у соціологів, філософів, психологів та педагогів. Останнім часом активно досліджуються різноманітні аспекти професійної діяльності вчителів, однак систематичного вивчення ціннісних орієнтацій у складі професійної компетентності саме майбутніх учителів не проводилося. Отже, важливою умовою успішного професійного становлення майбутнього вчителя є формування ціннісного ставлення до педагогічної діяльності. Сутність ціннісного ставлення характеризується трансформацією структурних складових професіоналізму як соціально-значущих педагогічних цінностей в особистісні та подальшою їх реалізацією у діяльності.

Короткий аналіз останніх досліджень і публікацій по темі. У соціально-філософській та психологічній літературі проблема ціннісних орієнтацій особистості розглядається в дослідженнях М.І. Алексеевої, Б.Г. Ананьєва, Б.С. Бакірова, Г.О. Балла, Г.С. Костюка, О.М. Леонтєва, С.Д. Максименка, В.М. М'ясищева, С.Л. Рубінштейна, В.О. Ядова, А. Маслоу, К. Роджерса, В. Франкла та інших [5]. У дослідженнях встановлено, що ціннісні орієнтації, виражаючи характер ставлення людини до різних аспектів матеріального і духовного світу, посідають істотне місце у структурі особистості, відображають рівень її розвитку, здійснюють регуляцію діяльності та поведінки. Проте, у психологічній літературі недостатньо даних про те, який вплив здійснює навчально-виховний процес вузу на формування ціннісних орієнтацій, особистісне зростання студентів, на формування професійно-

значущої ієрархії ціннісних орієнтацій саме майбутніх вчителів.

Формулювання мети статті (постановка завдання). З огляду на актуальність і недостатню розробленість проблеми, метою статті є: теоретичне та емпіричне дослідження особливостей трансформації ціннісних орієнтацій вчителя у процесі професійної підготовки. Згідно з метою були сформульовані наступні **завдання дослідження:** з'ясувати особливості впливу ціннісних орієнтацій на формування професійної компетентності майбутніх вчителів початкових класів; розкрити структуру професійно-ціннісних орієнтацій студентів; емпірично дослідити особливості трансформації ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки. Для розв'язання поставлених завдань використані **методи:** теоретичний аналіз проблеми на базі вивчення філософської, соціологічної, психологічної та педагогічної літератури; психодіагностичні методи: методика М. Рокіча "Ціннісні орієнтації"; тест смисложиттєвих орієнтацій Д.О. Леонтєва (СЖО).

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Одне з провідних місць в системі ціннісних орієнтацій особистості займають орієнтації на професійні цінності, формування яких дослідники вважають найважливішою умовою не тільки професійного самовизначення, але і становлення особистості молодої людини в цілому [5]. Професійні ціннісні орієнтації мають вирішальний вплив як на професійне, так і на особистісне самовизначення вчителя, ними опосередковується вся педагогічна діяльність. У ставленні до професійної діяльності дослідники виокремлюють такі цінності: цінності професії, що пов'язані із самовизначенням у професійній діяльності; цінності професії, що виникають на основі різних видів винагороди професійної діяльності з боку суспільства; цінності, що утворюються на базі різних рис тієї чи іншої про-

фесії; цінності вищого гатунку, що використовуються в суспільстві для регуляції ставлення до професії [10].

Отже, аналіз наукових джерел із проблеми сутності й ролі цінностей і ціннісних орієнтацій дозволяє зробити висновок, що, по-перше, ціннісні орієнтації є засобом виявлення суб'єктного ставлення індивіда до навколишнього, а, по-друге, ціннісні орієнтації можна вважати інтегральним психічним новоутворенням, яке забезпечує цілісність свідомості, емоційно-чуттєвої сфери й поведінки суб'єкта, а відтак їх вироблення є дієвим механізмом й умовою формування професійно значущих особистісних якостей майбутнього педагога як суб'єкта професійної діяльності. Необхідно звернути увагу на той факт, що процес формування ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів реалізується більшою мірою в системі вищої освіти. Саме педагоги, передаючи студентам усі необхідні знання, вміння та навички, прищеплюють та формують ціннісні оріє-

нтації, необхідні для подальшого професійного зростання. Ціннісні орієнтації педагогів не лише визначають мотивацію їх поведінки, а й складають світогляд та майбутні професійні орієнтації. Для дослідження ціннісних орієнтацій студентів, нами була проведена методика М. Рокіча, яка базувалася на процедурі прямого ранжування списку цінностей. Досліджувалися студенти перших, третіх та п'ятих курсів педагогічного факультету.

Результати дослідження та їх обговорення. Ми досліджували відношення студентів до інших людей і дітей. Для успішної самореалізації людини як вчителя, необхідно в першу чергу любити своїх учнів і свою роботу, бути високо духовною особистістю [4]. Це вимагає наявності певної специфічної ієрархії цінностей. Як видно з таблиці (див. табл.1), перші місця займають такі цінності як: здоров'я, любов, щастя сімейного життя, що цілком зрозуміло.

Таблиця 1. Результати досліджень ціннісних орієнтацій студентів (за тестом М. Рокіча)

Шкали	Середні значення та стандартне відхилення					
	курс 1		курс 3		курс 5	
	Хсер.	б	Хсер.	б	Хсер.	б
активне діяльне життя	7,400	3,265	7,37	4,351	9,50	4,812
життєва мудрість	9,333	4,708	8,43	3,559	10,23	3,730
здоров'я	2,067	2,463	2,13	2,403	2,17	1,821
цікава робота	8,033	3,079	6,90	3,177	7,70	2,902
краса природи, мистецтво	12,300	4,145	13,53	4,501	15,47	3,381
любов	4,667	2,987	7,00	5,583	4,27	2,982
матеріальне забезпечення	8,833	4,564	7,50	5,029	10,47	5,158
наявність друзів	6,500	3,911	9,07	3,921	7,97	4,398
суспільне визнання	11,633	4,367	10,87	4,392	10,80	4,238
пізнання	12,667	3,556	11,00	3,991	10,77	4,345
продуктивне життя	13,367	4,263	10,80	3,537	11,37	3,358
розвиток	8,633	4,004	10,83	4,426	10,07	4,386
розваги	12,900	3,507	13,70	3,852	14,80	3,782
воля	10,500	4,158	15,27	18,745	10,50	4,265
щастя сімейного життя	9,467	5,606	3,60	3,390	3,50	3,501
щастя інших	13,400	4,492	15,53	2,980	12,07	4,242
творчість	13,067	3,443	12,03	3,746	12,30	3,734
впевненість у собі	7,100	4,003	8,77	4,216	7,07	4,274
акуратність	9,333	5,634	8,63	4,567	6,57	3,954
вихованість	3,633	2,526	6,63	5,487	4,93	4,394
високі запити	12,267	4,291	12,60	4,583	12,77	3,954
життєрадісність	5,733	3,850	6,40	5,197	8,27	5,388
ретельність	11,333	3,623	12,00	4,962	11,03	4,460
незалежність	6,600	3,784	5,93	4,842	7,83	5,559
неприміреність	13,567	4,216	15,07	3,140	15,00	3,806
освіта	8,000	5,337	7,30	5,080	5,63	4,672
відповідальність	10,300	4,411	9,47	4,981	6,47	4,876
раціональність	14,233	3,401	9,40	4,328	10,33	4,722
самоконтроль	8,900	3,585	10,23	4,776	9,93	4,646
сміливість	6,833	3,485	9,70	4,300	9,47	4,754
тверда воля	9,400	5,035	11,63	19,459	10,00	4,639
терпимість	9,667	3,994	9,23	5,224	11,73	4,899
широта поглядів	11,100	3,556	14,27	19,414	12,77	3,501
чесність	7,067	5,172	6,77	4,006	7,03	4,303
ефективність у співпраці	12,300	3,798	11,00	4,646	10,73	4,578
чуйність	8,200	4,958	11,40	3,962	10,50	4,006

Не будемо описувати всі цінності відмітимо лише, що певне занепокоєння викликає те, що такі цінності як: щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу, людства в цілому), творчість займають майже останні місця. Невисоку оцінку отримали терпимість (до поглядів і думок інших,

вміння прощати іншим їхні помилки та омани), широта поглядів (вміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички), що може свідчити про недостатню толерантність, та прийняття інших. Окремо можна відмітити те, що суспільне визнання для студентів випускників має більше значення (отри-

мало вищу оцінку), ніж продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил та здібностей). Все це говорить про недостатньо сформовану особистість у плані духовності та моральної культури. Все сказане вище стосується випускних курсів, на які ми звертаємо найбільшу увагу, але якщо прослідити динаміку системи цінностей з першого по п'ятий курс, то можна спостерігати певні зміни, проте не можна сказати, що особистісне становлення спрямоване до необхідних професійно виправданих та корисних зрушень. Так, в першу чергу, звертає на себе увагу зниження цінності освіти (широти знань, високої загальної культури), відповідальності, продуктивного життя, натомість підвищується цінність незалежності, а також сміливості у відстоюванні своїх поглядів (що може говорити про внутрішню невпевненість).

Результати дослідження свідчать про наявність незрілості життєвих позицій студентів, саме як майбутніх вчителів, це може свідчити про недостатньо сформовану професійну ідентичність. Педагогічна спрямованість та здатність працювати з дітьми має відобразитися в певній специфічній ієрархії цінностей, у нашій роботі вона була досліджена за допомогою методики М. Рокіча. На нашу думку отримана розстановка цінностей не зовсім відповідає необхідному рівню ціннісного розвитку.

В ході дослідження нами був проведений також тест смисложиттєвих орієнтацій Д. Леонтьєва (СЖО). Вибірку, як і в попередньому випадку склали студенти педагогічного факультету в складі 85 осіб. Проаналізувавши динаміку розвитку смислових життєвих орієнтацій за роки навчання, можна побачити наступні тенденції (див. табл.2):

Таблиця 2. Середні значення та стандартні відхилення субшкал тесту СЖО студентів перших, третіх та п'ятих курсів

Субшкали	1 курс		3 курс		5 курс	
	Середні значення	Стандартні відхилення	Середні значення	Стандартні відхилення	Середні значення	Стандартні відхилення
I. Цілі	30,67	7,46	31,83	4,89	26,08	7,16
II. Процес	30,73	6,02	31,77	5,76	29,40	6,00
III. Результативність	24,53	6,45	26,57	5,24	23,48	5,20
IV. Локус контролю – Я	21,87	4,38	21,83	4,49	19,04	4,57
V. Локус контролю – життя	31,40	6,89	31,23	6,95	29,32	5,96
Загальний показник	103,60	17,80	104,63	15,05	93,36	17,09

1. Зниження показників субшкал результату та локус контролю – Я у ієрархічній структурі ціннісних орієнтацій за роки навчання, що характеризується негативною тенденцією і вказує на рівень незадоволеності прожитої частини життя та прояв зневіри у власні сили.

2. Досить перемінні показники субшкали цілі, покращення спостерігається на третьому курсі ($X_{сер}=31,83$ ($\sigma=4,89$), де данна життєва орієнтація займає найвище місце у структурі показників і різкий спад на п'ятому курсі ($X_{сер}=26,08$ ($\sigma=7,16$)). Це може бути пов'язане з усвідомленістю відповідальності за реалізованість запланованих планів у студентів-випускників.

3. Аналізуючи показники субшкал студентів-випускників, бачимо досить високі бали за шкалою процесу ($X_{сер}=29,4$ ($\sigma=6$)) та локусу контролю-життя ($X_{сер}=29,32$ ($\sigma=5,96$)) і порівняно низькі результати за

іншими шкалами. Це свідчить про те, що студенти п'ятого курсу живуть сьогоднішнім днем і повні віри в можливість контролю власного життя. Така позиція може негативно позначитися на майбутній професійній діяльності студентів.

Висновки і перспективи їх досліджень. Таким чином, важливою умовою професійного становлення майбутнього вчителя є формування ціннісного ставлення до педагогічної діяльності. В процесі дослідження ми дійшли висновку, що зміни в ціннісних орієнтаціях студентської молоді потребують перегляду та впровадження нових форм та методів роботи у вузі. Що і є перспективою нашого дослідження. Особливо це стосується навчання студентів-випускників. Адже високий професіоналізм у педагогічній роботі є результатом сформованості ціннісних пріоритетів, які визначають мотивацію, поведінку та спрямованість в професійній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Алексеева В.Г. Ціннісні орієнтації як чинник життєдіяльності і розвитку особистості / В.Г. Алексеева // Практична психологія. - 2007. - № 5. - С. 15-23.
 Aleksjejeva V.G. *Cinnisni orijentacii' jak chynnyk zhyttjedijal'nosti i rozvytku osobystosti* [Values as a factor of life and personal development] / V.G. Aleksjejeva // *Praktychna psihologija*. - 2007. - № 5. - S. 15-23.

2 Будінайте Г.Л. Особистісні цінності та особистісні передумови суб'єкта / Г.Л. Будінайте, Т.В. Корнілова // Питання психології. - 1993. - № 5. - С.99-105.
 Budinajte G.L. *Osobystisni cinnosti ta osobystisni peredumovy sub'jekta* [Personal values and personal prerequisites subject] / G.L. Budinajte, T.V. Kornilova // *Pytannja psihologii'*. - 1993. - № 5. - S. 99-105.

3. Велюжаніна Т.А. Динаміка ціннісно-смислової сфери особистості в процесі професійного становлення майбутніх

психологів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.07 / Т.А. Велюжаніна. - К., 2006. - 22 с.
 Vjeljuzhanina T.A. *Dynamika cinnisno-smyslovoi' sfery osobystosti v procesi profesijnogo stanovlennja majbutnih psihologiv* [Dynamics of value-sense sphere of personality in the process of becoming future psychologists]: avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. psihol. nauk: 19.00.07 / T.A. Vjeljuzhanina. - K., 2006. - 22 s.

4. Коберник Л.О. Психологічні особливості ціннісних орієнтацій студентів вищих педагогічних навчальних закладів / Л.О. Коберник // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки: Зб. наук. праць. -К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2008. - №23. - С. 235 - 241.
 Kobernyk L.O. *Psyhologichni osoblyvosti cinnisnyh orijentacij studentiv vyshhyh pedagogichnyh navchal'nyh zakladiv* [Psychological characteristics of value orientations of students of higher educational institutions] / L.O. Kobernyk // *Naukovy*

chasopys NPU im. M.P. Dragomanova. Serija № 12. Psychologichni nauky: Zb. nauk. prac. -K.: NPUim. M.P.Dragomanova, 2008. - №23. - S. 235 - 241.

5. Леонтьев Д.А. Методика изучения ценностных ориентаций / Д.А. Леонтьев - М.: «СМБИСЛ», 1992. - 17 с.

Leont'ev D.A. Metodyka uzuchenija cennostnyh oryentacyj [Method of study of value orientations] / D.A. Leont'ev - M.: «SMBISL», 1992. - 17 s.

6. Перець О. Основні критерії, рівні та показники сформованості професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів / О.Перець // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2010. - №2. – С. 9-13.

Perec' O. Osnovni kryterii', rivni ta pokaznyky sformovanosti profesijnoi' kompetentnosti majbutn'ogo vchytelja pochatkovykh klasiv [The main criteria, levels and indicators of formation of professional competence of Primary School Teacher] / O. Perec' // Problemy pidgotovky suchasnogo vchytelja. - 2010. - №2. - S. 9-13.

7. Романюк Л.В. Процес становлення ціннісних орієнтацій в юнацькому віці шляхом особистісного самовизначення / Л.В. Романюк // Проблеми сучасної психології. – 2009. – Вип.6. – Ч.2. – С.2-13.

Romanjuk L.V. Proces stanovlennja cinnisnyh orijentacij v junac'komu vici shljahom osobystisnogo samovyznachennja [The process of establishing value orientations in adolescence through personal self-determination] / L.V. Romanjuk // Problemy suchasnoi' psihologii'. - 2009. - Vyp.6. - Ch.2. - S. 2-13.

8. Скок М.А. Ціннісні орієнтації особистості сучасного студента // М.А. Скок //Чернігівський державний педагогічний університет ім. Т.Г. Шевченка. Вісник ЧДПУ. - Чернігів, 2002. - Вип. 11: Серія: Психологічні науки. - С. 128-132.

Skok M. A. Cinnisni orijentacii' osobystosti suchasnogo studenta [Values modern individual student] // M.A. Skok //Chernigivs'kyj derzhavnyj pedagogichnyj universytet im. T. G. Shevchenka. Visnyk ChDPU. – Chernigiv, 2002. – Vyp. 11: Serija: Psychologichni nauky. – S. 128-132.

9. Трухан О. Психологічний аналіз життєвих цінностей студентів різних професійних напрямків / О. Трухан // Практична психологія та соціальна робота. – 2009. - № 12. – С. 52-56.

Truhan O. Psychologichnyj analiz zhyttjevykh cinnostej studentiv riznykh profesijnnykh naprjamiv [Psychological analysis of values of students from different professional areas] / O.Truhan // Praktychna psihologija ta social'na robota. - 2009. - № 12. - S. 52-56.

10. Федоренко М.В. Щодо проблеми формування ціннісних орієнтацій у майбутніх вчителів початкової школи / М.В. Федоренко // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2011. - №3. – С. 8-12.

Fedorenko M.V. Shhodo problemy formuvannja cinnisnyh orijentacij u majbutnih vchyteliv pochatkovo'i shkoly [Regarding the problem of formation of value orientations for future primary school teachers] / M.V. Fedorenko // Problemy pidgotovky suchasnogo vchytelja. -2011. -№3. - S. 8-12.

Almashi S.I. System of values as a basis of formation of professional competence of future primary school teachers

Abstract. The concept "system of values" is revealed. The analysis of research on this issue is shown. The features of influence of the system of values on formation of professional competence of future primary school teachers are considered. The structure of the professionally-valued orientations of students is exposed. In attitude toward professional activity such values are distinguished: values of profession, that is related to self-determination in professional activity; values of profession, that arise up on the basis of different types of reward of professional activity from the side of society; values that appear on the base of different lines of one or another profession; an extra values, that is used in society for adjusting of attitude toward a profession. Such methodologies for research of the system of values of students are presented as: methodology of M. Rokich, that was based on procedure of direct ranging of the list of values and test of vital orientations of D.O.Leontyev. A selection was consist of the students of the first, third and fifth courses of pedagogical faculty. The features of transformation of the valued orientations of future teachers in the process of professional preparation are analysed. On the basis of research drawn conclusion, that changes in the system of values of student youth need a revision and introduction of new forms and methods in work of higher educational establishment.

Keywords: professional competence, values, system of values, structure of the professional system of values of students, process of formation of the valued orientations of students

Алмаши С.И. Ценностная ориентация как основа формирования профессиональной компетентности будущих учителей начальных классов

Аннотация. Обоснована сущность ценностного отношения к профессиональной деятельности. Раскрыто понятие "ценностная ориентация". Показан анализ исследования по данной проблеме. Рассмотрены особенности влияния ценностных ориентаций на формирование профессиональной компетентности будущих учителей начальных классов. Раскрыта структура профессионально-ценностных ориентаций студентов. В отношении к профессиональной деятельности выделены следующие ценности: ценности профессии, связанные с самоопределением в профессиональной деятельности; ценности профессии, возникающие на основе различных видов вознаграждения профессиональной деятельности со стороны общества; ценности, образующиеся на базе различных черт той или иной профессии; ценности высшего сорта, используемые в обществе для регуляции отношения к профессии. Представлены методики для исследования ценностных ориентаций, а именно: методика М. Рокича, которая базировалась на процедуре прямого ранжирования списка ценностей и тест смысловых значений ориентаций Д.О.Леонтьева (СЖО). Выборку составляли студенты первых, третьих и пятых курсов педагогического факультета. Проанализированы особенности трансформации ценностных ориентаций будущих педагогов в процессе профессиональной подготовки. На основе исследования сделан вывод, что изменения в ценностных ориентациях студенческой молодежи требуют пересмотра и внедрения новых форм и методов работы в вузе.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, ценности, ценностные ориентации, структура профессионально-ценностных ориентаций, процесс формирования ценностных ориентаций